

Karakteristike poljoprivrednog stanovništva Sjениčko-peštarskog područja

Svetozar Mitić

Sjениčko-peštarsko područje čini posebnu i jedinstvenu celinu u okviru užeg područja SR Srbije. Deo je Sandžaka i smešteno je između užeg područja SR Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine i AP Kosova i Metohije. Obuhvata teritoriju opština Sjenice i Tutina. Spada u pretplaninsku zonu s nadmorskim visinama od 970 do 1.952 m pa izrazito dominira stočarsko-pašnjačka poljoprivreda. Ovde živi 62.633 poljoprivrednih stanovnika, u 9.169 poljoprivrednih domaćinstava (Popis 1960. g.). Demografske i socijalno-ekonomske promene u proteklom periodu ostvarivale su se na ovom području pod posebnim uslovima i na različit način, nego u drugim delovima SR Srbije. Radi se u stvari o zaostalom području, bez industrije i mogućnosti van-poljoprivrednog upošljavanja. Zbog toga je i proces promena znatno usporen. Budući da u našoj zemlji ima još dosta ovakvih relativno zatvorenih i autarhičnih sredina zanimljivo je upozoriti na ta karakteristična odstupanja u promenama koja se na ovom primeru mogu zapaziti.

SOCIJALNO-PROIZVODNA STRUKTURA STANOVNIŠTVA

Posleratni privredni i društveni razvoj naše zemlje znatno je uticao na promene socijalnog sastava stanovništva. Međutim, u Sjениčko-peštarskom području te su se promene odvijale sporije.

Tabela 1

Promene sastava stanovništva u periodu od 1948. do 1961. godine

Godina	% učešća poljoprivrednog u ukupnom		
	Područje	SRS	SFRJ
1948.	95,0	74,4	67,0
1953.	86,0	66,0	61,0
1961.	83,7	54,3	51,0

Izvor: Popis stanovništva 1948, 1953. i 1961. g.

Definitivni odlazak stanovništva iz poljoprivrede, stalno zapošljavanje van gazdinstva i promene u starosnoj strukturi, nisu bili takvi da bi doveli do stagnacije broja poljoprivrednih stanovnika. Za proteklih 40 godina (od 1921. do 1961. g.), broj poljoprivrednih stanovnika porastao je za 138 indeksnih poena, dok je istovremeno u celoj zemlji opao za 5 poena.

Tabela 2

Indeks broja poljoprivrednog stanovništva

(bazni indeks: 1921. g. — 100)

Godina	Bazni indeksi		Lančani indeksi	
	Sjениčko-peštarsko p.	SFRJ	Sjениčko-peštarsko p.	SFRJ
1931.	160	112	160	112
1948.	207	107	130	99
1953.	233	104	112	97
1961.	238	95	102	91

Izvor: Popis stanovništva 1931, 1948, 1953, 1961.

Na Sjeničko-peštarskom području proces bržeg raspadanja porodičnih zadruga počeo je mnogo kasnije nego drugde. U raznim formama feudalizam se tu zadržao sve do 1918. godine, kada dolazi do jačeg prodora kapitalističkih robno-novčanih odnosa. Tada se javila i izrazitija ekonomska polarizacija stanovništva zasnovana na veličini poseda. Broj stanovnika u domaćinstvima s manjim posedom brže se povećavao a istovremeno su se smanjivale poljoprivredne površine u njihovoj sopstvenosti. S druge strane broj stanovnika domaćinstava s krupnijim posedima smanjivao se, a ukupna poljoprivredna površina tih poseda je rasla.

Od 1948. godine pa nadalje porast broja poljoprivrednih domaćinstava bio je nešto usporeniji. Osnovni činilac usporavanja je definitivno iseljavanje kompletnih domaćinstava iz sela Sjeničko-peštarskog područja u druge delove naše zemlje.

Tabela 3

Povećanje broja poljoprivrednih domaćinstava i % iseljenih u odnosu na povećani broj

Period	Ukupno povećanje	Godišnje povećanje po periodima	% definitivno iseljenih od povećanja broja domaćinstava
1948—1953.	1.148	229	47,0
1953—1961.	1.866	233	56,0
1960—1961.	217	217	56,0
1948—1961.	3.014	231	52,7

Domaćinstva-porodične zadruge na ovom su području još uvek zastupljena u tolikoj meri da se proces deobe može održati na dosadašnjem nivou. U ukupnom broju domaćinstava s dve ili više užih porodica učestvuju sa 45,3%. U SR Srbiji takvih domaćinstava ima 35%, u užem području SR Srbije 42%, u APV 28%, u APKM 45%.

NEKA OBELEŽJA POLJOPRIVREDNOG STANOVNIŠTVA

a) **Starosna struktura.** Promene u starosnoj strukturi seoskog stanovništva imaju odgovarajuće posledice na poljoprivrednu proizvodnju, na brže ili sporije prihvatanje inovacija i modernizaciju proizvodnje. Može se reći da je starosna struktura usko vezana s tehničkim i kulturnim stanjem sela i produktivnošću rada.

Tabela 4

Starosna struktura poljoprivrednog stanovništva starog 10 i više godina

Starosne grupe	Sjениčko-peštarsko područje	SFRJ	+, — od SFRJ
10—14	17,5	3,8	+13,7
15—19	13,8	11,5	+ 2,3
20—34	33,6	35,0	— 1,4
35—49	17,1	21,4	— 4,3
50—64	12,6	21,6	— 9,0
65 i više	5,4	6,7	— 1,3

Dakle, poljoprivredno stanovništvo Sjениčko-peštarskog područja mnogo je »mlađe« od poljoprivrednog stanovništva Jugoslavije. Iz iznesenih podataka takođe se vidi da je s gazdinstva i sela najviše odlazila starosna grupa stanovnika između 20 i 49 godina. U selu je ostala i brojna grupa mlađih stanovnika, a razliku u odnosu na jugoslovensku strukturu povećava i visok prirodni priraštaj. Starije grupe stanovništva su malobrojnije, a kao faktor koji deluje treba ukalkulirati veću smrtnost starijih lica i općenito niži životni standard.

b) **Pismenost stanovništva.** Među poljoprivrednim stanovništvom starim 10 i više godina, u 1948. godini nepismenih je bilo 63,1%, u 1953. godini 44%, a u 1961. godini 37,9%.

Tabela 5

Pismenost stanovništva

(u %)

Teritorija	Muški		Ženski	
	1953.	1961.	1953.	1961.
Sjениčko-peštarsko područje	27,0	22,0	62,0	53,8
SFRJ	14,1	11,1	35,8	30,3
SRS	14,5	11,5	40,5	33,6
APV	8,3	6,2	17,0	15,8
APKM	38,0	29,8	72,1	57,5

U školskoj 1961/62. godini 38% školskih obveznika uopšte nije pohađalo osnovnu školu, 55% zbog udaljenosti škole od kuće i 45% iz raznih drugih razloga. Iste godine, od svih učenika koji su završili prva četiri razreda osnovne škole, oko 45% nije nastavilo školovanje. Ovaj procenat je mnogo veći kod ženske dece.

U Sjeničko-peštarskom području radno-sposobno poljoprivredno stanovništvo u ukupnom poljoprivrednom učestvuje s 51%. Na svakog radno-sposobnog stanovnika dolazi 0,97 izdržavanih.

Tabela 6

Korišćenje raspoložive radne snage individualnih gazdinstava

Grupe domaćinstava prema veličini poseda (u ha)	Radno sposobno stanovništvo	Način korišćenja %		
		Poljoprivrednici	Domaćice	Stalno zaposleni van gazdinstava
Do 2	4.392	68,0	14,5	17,5
2— 5	9.068	82,4	9,1	8,5
5— 8	7.054	84,6	9,7	5,7
8—10	3.774	92,2	5,1	2,6
preko 10	7.538	82,1	11,0	3,6
Ukupno:	31.826	82,0	10,6	7,3

Izvor: Popis poljoprivrede 1960. g.

Dakle, samo 7,3% aktivnih stalno je zaposleno van gazdinstva, a 92,7% radi na gazdinstvu i u domaćinstvu. Mogućnosti proširenja stalnog zapošljavanja van gazdinstva ovde su gotovo isključene.

Tabela 7

Struktura raspoložive poljoprivredne radne snage po polu i prema veličini poseda

Domaćinstva prema veličini poseda (u ha)	Raspoloživa radna snaga	U tome		Ženska koja radi u poljoprivredi (%)	
		muška	ženska	Pretežno	Povremeno
2— 5	7.479	52,8	47,2	23,0	77,0
5— 8	5.970	54,1	45,9	24,0	76,0
8—10	3.208	53,2	46,8	28,0	72,0
Iznad 10	6.428	53,4	46,6	29,3	70,7
Svega:	26.114	53,2	46,8	24,3	75,0

Izvor: Podaci popisa poljoprivrede 1960. g.

U svim grupama poljoprivrednih domaćinstava proizvodnjom se uglavnom bavi muška radna snaga. U domaćinstvima s posedom do 5 ha učešće radne snage ženskog pola, koja pretežno radi na poljoprivrednim poslovima u gazdinstvu, manje je nego kod domaćinstava s posedom iznad 5 ha.

Komparativno gledano može se zaključiti da su poljoprivredna domaćinstva Sjeničko-peštarskog područja najobezbeđenija radnom snagom. Međutim, ta radna snaga nije potpuno iskorišćena. Izračunali smo da domaćinstva godišnje prosečno ne koriste 65,8% raspoložive poljoprivredne radne snage. U SFRJ ti viškovi radne snage iznose 44,4% — najmanji su u SR Sloveniji (20,4%) a najveći u APKM (52,3%).

Ako se pak izdržavanom stanovništvu pridodaju ovi neuposleni viškovi radne snage onda se dobija druga, naravno apstraktna slika aktivnog i pasivnog stanovništva. Tada je odnos 1 : 5,7. Pokazuje se, naime, da puno uposleni poljoprivrednik rezultatima svoga rada ishranjuje sebe i još 5,7 drugih stanovnika. To sužava mogućnosti proširene reprodukcije i usporava prevazilaženje nasleđene privredne nerazvijenosti ovog kraja.

Pri nastojanju da se smanje postojeći viškovi radne snage treba imati u vidu da se zaposlenost van gazdinstva pokazuje kao jedino realno rešenje egzistencije za mnoga domaćinstva. No to je moguće ostvariti definitivnim odlaskom iz sela, jer mogućnosti za zapošljavanje u samom rejonu nema. Najveće viškove radne snage imaju domaćinstva s najmanje mogućnosti da ih na svom posedu iskoriste. U grupi od 2 ha viškovi radne snage iznose 73,8%, od 2 do 5 ha 74,2%, od 5 do 8 ha 70%, u grupi od 8 do 10 ha 60,9% i u grupi iznad 10 ha 51,8%.

Nepovoljna je činjenica što su domaćinstva s posedom do 2 ha najmnogobrojnija. U ukupnom broju domaćinstava ona učestvuju s 50,9%, na njima živi 43,3% stanovništva na svim posedima, a koriste 20% površina. Ta domaćinstva nisu pokazala izrazitiju tendenciju ni sposobnost da ekspanzijom gazdinstva rešavaju pitanje boljeg korištenja radne snage. Od njih je samo 48% povećavalo posed kupovinom zemlje, a 39,8% je uzimalo u zakup. Zemlju je prodavalo 52%, a davalo u zakup 60,2%. U ostalim grupama zemlju je prodavalo 17 do 23,9% domaćinstava, kupovalo 76,1—83,8%. U zakup je davalo 12,4—28,4%, a uzimalo 71,6—87,6%.

Sezonski karakter proizvodnje u poljoprivredi ovog područja daje sasvim drugu sliku o viškovima radne snage po mesecima. U januaru i februaru oni iznose 79,6%, u martu 73,2%, u aprilu 69,8%, u maju 74,4%, u junu 76,7%, u julu 7,7% u augustu 58,6%, u septembru i oktobru 59,5%, u novembru 78,4% i u decembru 79,6%.

Kako je rastao kontingent radne snage, pa time i njeni viškovi vidi se iz sledeće tabele.

Tabela 8

Reprodukcija ukupnog stanovništva i kontigenti radne snage

Godina	Starosne grupe i broj stanovnika			
	0—14 g.	15—19 g.	20—59 g.	60 i više g.
1948.	24.725	4.961	19.756	461
1953.	24.726	6.790	22.802	456
1961.	25.747	5.696	24.600	629

c) **Stanovništvo i agrarna naseljenost.** Najizrazitija agrarna prenaseljenost je na posedima do 5 ha, dok ona slabi s povećanjem poseda. Pritisak na zemlju veći je na primer za četiri puta na posedima do 2 ha za poljoprivredno stanovništvo, a 3,4 za poljoprivrednu radnu snagu. U grupi domaćinstava s posedima od 2—5 ha za 1,7 puta i kod ukupnog poljoprivrednog stanovništva i kod poljoprivredne radne snage.

Tabela 9

Broj poljoprivrednih stanovnika na 100 ha poljoprivrednog zemljišta

Grupe domaćinstava prema veličini poseda (u ha)	Ukupnog stanovništva	Poljoprivredne radne snage
Do 2	475	175
2— 5	197	87
5— 8	125	60
9—10	100	44
Iznad 10	60	30
Ø	118	51

Izvor: Popis poljoprivrede 1960. g.

Radna snaga s malih poseda prinuđena je da traži druge izvore prihoda. Ona je uvek spremna da napusti gazdinstvo, ako se za to ukaže prilika.

U domaćinstvima s posedom iznad 5 ha poljoprivredno je stanovništvo u mnogo povoljnijem ekonomskom položaju. Kod njih postoje uslovi za smanjivanje postojećih viškova radne snage.

Tabela 10

Odnos poljoprivredne radne snage prema potrošačkom delu stanovništva i prema poljoprivrednim površinama

Domaćinstva prema veličini poseda (u ha)	Raspoloživa polj. radna snaga: izdržav. stanov.	Iskorišćena radna snaga izdrž. stanov. uveć. viškovima polj. radne snage	Polj. površina po radno-sposobnom stanovniku (u ha)		% učešća livada i pašnjaka u poljoprivr. površini
			Raspoloživom	Iskorišćenom	
Do 2	1 : 1,7	1 : 9,4	0,57	2,17	40,4
2— 5	1 : 1,3	1 : 7,7	1,11	4,45	51,0
5— 8	1 : 1,2	1 : 6,3	1,75	5,82	58,0
9—10	1 : 1,2	1 : 4,7	2,22	5,70	65,7
Iznad 10	1 : 1,2	1 : 3,6	3,57	7,40	72,1
Ø	1 : 1,3	1 : 5,7	1,95	5,69	66,0

Izvor: Popis poljoprivrede 1960. godine.

d) **Stanovništvo i dohodak u poljoprivredi.** Ekonomski sastav stanovništva najopštiji je izraz društvene podele rada i privredne strukture. S privrednim razvojem menja se ekonomski sastav stanovništva i vrše promene u strukturi nacionalnog dohotka. U Sjeničko-peštarskom području ekonomski sastav stanovništva, a shodno tome i struktura nacionalnog dohotka, sporo su se menjali.

Tabela 11

Poljoprivreda u ukupnom nacionalnom dohotku (u %)

	1962. g	1964. g.
Sjeničko-peštarsko područje	66,8	60,8
SR Srbija	32,1	26,0

Viškovi radne snage i agrarna prenaseljenost uzroci su niskog dohotka u poljoprivredi. Po glavi poljoprivrednog stanovnika dohodak je u 1956. godini iznosio 14.000 starih dinara, u 1962. godini 40.700 i u 1964. godini 61.780. Prosečan dohodak po glavi poljoprivrednog stanovnika za period od 1957. do 1962. godine u drugim područjima naše zemlje iznosio je u hiljadama starih dinara: u SFRJ 88,1; u SR BiH 77,2; u SR Crnoj Gori 81,2; u SR Hrvatskoj 103; u SR Makedoniji 68; u SR Sloveniji 136; u SR Srbiji 90, u užem području SRS 89; u APV 115,3; u APKM 60,2.

Proizvodnja nekih grupa domaćinstava nije dovoljna da pokrije osnovne potrebe u ishrani njihovih članova. Zbog toga u njih pristižu druge vrste dohotka. Među domaćinstvima s posedom do 2 ha 76,3% ukupnog dohotka 1960. godine ostvareno je radom van gazdinstva, u grupi od 2 do 5 ha 47,5%, u grupi od 5 do 8 ha 37%, u grupi od 8 do 10 ha 35,5% i u grupi iznad 10 ha 30,3%.

Drugi izvori dohotka ublažili su ekonomsku diferencijaciju domaćinstava zasnovanu na veličini poseda. Tako je došlo do nivelacije dohotka po stanovniku, pa čak i do neočekivanih razlika. U grupama domaćinstava s posedom do 2 ha dohodak po glavi stanovnika u 1960. godini iznosio je 26,8 hiljada dinara, u grupi od 2 do 5 ha 24,0, u grupi od 5 do 8 ha 28,3, u grupi od 8 do 10 ha 31 i u grupi iznad 10 ha 34,4 hiljada dinara.

e) **Poljoprivredno stanovništvo i ishrana.** Obim i struktura godišnje potrošnje namirnica po članu poljoprivrednog domaćinstva neposredno je povezan s demografskom situacijom, proizvodnim mogućnostima individualnog gazdinstva i stepenom socijalno-ekonomskih promena u poljoprivrednom domaćinstvu. Istraživanjem dra A. Djeje 1959. g. utvrđena je struktura ishrane poljoprivrednog stanovništva Sjeničko-peštorskog područja.

Tabela 12

Godišnja potrošnja namirnica člana poljoprivrednog domaćinstva

(kg)

Vrsta namirnica	Sjeničko-peštorsko područje	SFRJ	Uže područje SR Srbije	SR BiH	SR Slovenija
Brašno	274	192	223	190	132
Meso i riba	5,84	21	20	11	29
Masnoća	2,19	11	11	8	16
Mleko	126	78	38	103	170
Mlečni proizvodi	2,55	6	9	7	4
Povrće	62,45	97	92	87	149
Voće	15,70	25	28	17	100
Sećer	1,84	7	6	6	11

Podatak da u ukupnoj potrošnji brašna ječmeno učestvuje s 52%, ovseno sa 6%, kukuruzno s 23%, pšenično sa 17% i raženo s 2%, sam po sebi govori o krajnje nepovoljnoj strukturi ishrane. Prema rezultatima jedne ankete 95% ispitanika izjasnilo se za zamenu ječma i ovsu s pšeničnim brašnom i ima aspiracije za poboljšanjem ishrane.

NEKI FAKTORI KOJI UTIČU NA REPRODUKCIJU POLJOPRIVREDNOG STANOVNIŠTVA

Radi uočavanja tendencija budućih promena potrebno je da se поблиže upoznamo s varijacijama u stopi prirodnog priraštaja i s nekim prostornim i socijalnim pomeranjima poljoprivrednog stanovništva.

a) **Prirodni priraštaj.** Prirodni priraštaj stanovništva ovde je vrlo visok. Za period od 1950. do 1954. godine prosečno je iznosio 29,2 promila i bio je veći od prirodnog priraštaja u SFRJ za 12,8 promila. U periodu od 1955—1961. godine došlo je do opadanja prirodnog priraštaja (27,5), ali je ono bilo sporije nego u drugim područjima.

Tabela 13

Stope prirodnog priraštaja i razlike u odnosu na druga područja

Područje		1955.	1956.	1957.	1958.	1959.	1960.	1961.
Sjениčko-peštarsko		30,0	27,5	28,2	28,2	29,4	31,4	27,5
SFRJ	+, —	—14,5	—13,5	—15,0	—13,5	—15,9	—17,8	—13,8
SRS	+, —	—16,6	—15,3	—17,9	—16,0	—18,9	—20,1	—16,3
APV	+, —	—18,8	—18,9	—20,2	—20,9	—23,1	—25,7	—19,8
APKM	+, —	+ 4,3	+ 0,8	— 6,4	+ 3,1	— 2,9	— 1,4	+ 2,1

Broj stanovnika može se povećati ne samo prirodnim nego i mehaničkim priraštajem. Popisom stanovništva 1953. g. u Sjeničko-peštarskim selima registrovano je 92% stanovništva rođenih u mestu gde žive, a 1961. god. 92,3%. Prema tome, mehanički priraštaj nije uticao na povećanje broja poljoprivrednog stanovništva.

b) **Prostorna i socijalna pokretljivost poljoprivrednog stanovništva.** Prostorna i socijalna pokretljivost poljoprivrednog stanovništva u čvrstoj su korelaciji sa stepenom privrednog razvitka. Na pokretljivost poljoprivrednog stanovništva Sjeničko-peštarskog područja snažno utiče loš ekonomski položaj nekih grupa domaćinstava. U razdoblju od 1948—1953. godine iz poljoprivrede ovog kraja definitivno se iselilo stanovništvo u visini jednogodišnjeg prirodnog priraštaja.

Ekonomski položaj pojedinih grupa domaćinstava uticao je i na karakter iseljavanja. Od ukupno odseljenih lica s potpunim domaćinstvom otišlo je 79,7%, a samo 20,3% pojedinačno. Utvrđeno je da 61,9% iseljenih stanovnika kupuje nov zemljišni posed i nastavlja da se i dalje bavi poljoprivrednom proizvodnjom, 30% se uključuje u društveni sektor privrede kao prosta radna snaga, a 8,2% kao kvalifikovana. U novoformiranim gazdinstvima doseljenici iz ovog kraja nastavljaju obavljati primitivnu obradu zemlje, ali se njihov ekonomski položaj ipak znatno menja, pa retrogradno deluje na neadaptirane planinske došljake.

Definitivno iseljavanje nije jednako zastupljeno kod svih nacionalnosti koje žive na ovom području. Popisom stanovništva 1961. g. utvrđeno je da se od 1953. do 1961. godine u ukupnom broju poljoprivrednog stanovništva učešće Srba smanjilo za 8,9%, muslimanskog življa povećalo se za 7,5%, a takođe i Turaka za 1,9%.

Socijalno-profesionalna pokretljivost omladine manja je nego u razvijenim područjima. Školovanje dece povezano je s visokim materijalnim tro-

škovima. Domaćinstva s posedom do 2 ha i ona od 2 do 5 ha zaradom van gazdinstva pokrivaju prvenstveno osnovne potrebe za ishranom, tako da ne mogu školovati omladinu. Omladinu uglavnom školuju domaćinstva s 8 i više hektara zemlje. U emigracionom kontingentu omladina iz domaćinstava s posedom do 5 ha uglavnom čini prostu radnu snagu, koja se zapošljava u društvenom sektoru privrede.

Tabela 14

Smanjivanje (povećanje) starosnih grupa stanovništva od 15—34 g. za period od 1949—1959. g.

(1949. g. — 100%)

Domaćinstva prema veličini poseda	15—19 g.	20—34 g.
Do 2	+3,3	—10,8
2— 5	+1,3	+ 4,5
5— 8	+3,6	+13,7
8—10	—1,5	+ 8,2
Iznad 10	—1,4	+ 9,3
Ø	—0,5	+ 6,5

Popisom stanovništva 1961. g. u starosnoj grupi od 15—19 godina kao »studenti i učenici« registrovano je 14,3% lica, što je relativno malo. No sudeći po procentu obuhvaćenih školovanjem (14,3%), a imajući u vidu da omladina iz starosne grupe od 15—19 g. učestvuje u ukupnom broju omladine starosnih grupa od 7—19 g. s 32,1% slika je nešto povoljnija.

Od poljoprivrednika koji su napustili zemlju 2,6% se zaposlilo u društvenom sektoru na ovom području, a 77,4% iselilo se u druge krajeve naše zemlje.

Prema podacima popisa poljoprivrede samo 7,4% aktivnih lica na posedima bilo je zaposleno van gazdinstva. Najveći deo radne snage zaposlene van gazdinstva imala su domaćinstva s posedom do 5 ha. Kod njih je zaposlenost bila 2,5 puta veća od prosečne. Interesantno je, a i karakteristično, da visok procenat stalno zaposlenih van gazdinstva radi i na zemlji (od 82,5%—97,4%).

Stalno zapošljavanje radne snage van gazdinstva, iako beznačajno po obimu, izvršilo je uticaj na promene socijalno-ekonomske strukture poljoprivrednog stanovništva. U 1961. g. 81% stanovništva ostvarivalo je prihod uglavnom iz poljoprivrede, 16,8% iz poljoprivrednih i nepoljoprivrednih izvora i 2,2% samo iz nepoljoprivrednih delatnosti.

c) **Ostali oblici pokretljivosti stanovništva.** Kao i drugde i ovde postoje drugi oblici pokretljivosti, kao što su dnevne, sedmične, mesečne i sezonske migracije.

Po obimu i ekonomskom značaju dnevne migracije zauzimaju poslednje mesto. Sezonske su migracije značajnije, a pospešuje ih jedan poseban faktor. Naime, velik deo poslova u poljoprivredi ovog područja obavlja se 30—40 dana kasnije nego u rejonima gde se zapošljava sezonski migrant.

Popisom poljoprivrede 1960. g. utvrđeno je da je povremeno van gazdinstva radilo 6,1% poljoprivrednika. U domaćinstvima svrstanim prema veličini poseda povremeno je radilo van gazdinstva: u grupi do 2 ha 10,7% aktivnih

lica (28,2%) u grupi od 2 do 5 ha 8% (16,5%) u grupi od 5 do 8 ha 5,5% (11,2%), u grupi od 8 do 10 ha 3,2% (5,8%) i u grupi iznad 10 ha 3% (6,6% aktivnih lica. (Procenti u zagradama su zbir privremeno i stalno zaposlene radne snage van gazdinstva, pa omogućavaju poučne uporedbe).

Summary

CHARACTERISTICS OF AGRICULTURAL POPULATION OF SJENICA-PESTER'S REGION

This region is situated in the backward and mountainous part of South-West Serbia. Cattle-breeding is the main branch of economy. Isolation from the economically developed regions of the country as well as the primitive way of agricultural production are the factors one should take into account when analyses the socio-economical and demographical changes. Economical structure of population did not change much after the war. Demographical and agrarian changes were caused by emigration. Growth of population slowed down, surplus of labour power and agrarian overpopulation decreased, economical position of population improved. Temporal migrations of labour power helped this development too.

Demographic-agrarian characteristics of the population are specific. Population is »young«, rates of natural increase are high, life-time of people is short. Still there is a tendency of gradual diminishing of the birth-rate and the mortality rate so that in the immediate past period the natural increase remained nearly the same.

As nonagricultural activities in this region are underdeveloped the increase of underemployed agricultural labour power will become a main problem in coming years. The positive results of the postwar emigration will be jeopardized. The author's opinion is that progress of this region lies in agriculture where solutions for economical problems of population in this region must be found.

Резюме

ХАРАКТЕРИСТИКИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАСЕЛЕНИЯ В СЪЕНИЧКО — ПЕШТЕРСКОЙ ОБЛАСТИ

Съеничка — пештерская область находится в отсталой горной области юго-западной Сербии. В сельскохозяйственной структуре преобладает горное-пастбищное хозяйство. Унаследованный низкий уровень производственных сил и отдаленность от сельскохозяйственных токов, являются компонентами определяющие демографические и социально-экономические перемены в деревне. В этом смысле эта область имеет характеристики типичные для отсталых областей нашей страны.

После войны очень мало изменилась экономическая структура жительствова. Самое сильное влияние на демографические и аграрные перемены оказало окончательное переселение сельскохозяйственного жительствова в другие области нашей страны. Иселением установлена экспанзия числа жителей, повышения излишков сельскохозяйственной рабочей силы и аграрной населенности. Переселение улучшило экономическое положение сельскохозяйственного жительствова. Этому тоже помогли дневные, недельные и сезонные миграции.

Общественный сектор сельского хозяйства здесь, меньшей части сельскохозяйственной рабочей силе позволил работу вне хозяйства. Его возможности и в будущем небольшие.

Сельскохозяйственное население этой области имеет специфичные демографическо-аграрные характеристики. Структура старости показывает что население »молодое«. Естественный прирост очень высокий, век жизни короткий. Рождаемость в падении, но зато и смертность понижалась, так что естественный прирост в прошедшем периоде не изменился. Довольно высокий процент неграмотных, что препятствует уходу рабочей силы из сельского хозяйства.

Значит, здесь обнаруживается факт что в сельском хозяйстве этой области самым важным вопросом является принятие на работу сельскохозяйственной рабочей силы. Излишек рабочей силы все дальше растет. Это может привести к непосредственному понижению доходов и стандарта. Каким способом избежать последствия — решение для этого вопроса нужно искать в самом сельскохозяйственном производстве единоличных хозяйств этой области.